

'Zuid-Afrikaans proza Waarheidscommissie van de literatuur'

"Mijn generatie schrijvers werd zich bewust van de grote leugen die de Zuid-Afrikaanse gemeenschap vormde," aldus de Zuid-Afrikaanse romanschrijver Etienne van Heerden. Hij ziet de contemporaine Zuid-Afrikaanse proza als een soort Waarheidscommissie van de literatuur. Van Heerden: "Steeds meer schrijvers gaan terug naar het verleden en schrijven historiografische romans. Het is bijna een obsessie, omdat het verleden zo onvoorspelbaar is in een land als Zuid Afrika." Etienne van Heerden was in de maand april op bezoek in Nederland. Voor Christen Democratische Verkenningen sprak Theo Brinkel eind april met hem over zijn motieven als schrijver, de rol van het postmodernisme in de Zuid-Afrikaanse context, de positie van het Afrikaans en de blanke Afrikaanstaligen in het nieuwe Zuid Afrika.

Over die laatste groep laat hij één van de hoofdpersonen in zijn roman 'De stoetmeester' vaststellen: "Uit die ritmes van die natuur weet julle dat droogte die een of ander tyd gevolg word deur reën, die winter deur die lente. Genade is onafwendbaar, en julle het dit met dure ondervinding geleer. Wat julle aan sofistikasie en selfonderzoek ontbreek, wen julle in hardnekkigheid. Julle is tipiese pioniers – jul grootste gebreke is terselfdertyd jul resep vir oorlewing, jul grootste bate. En ek, teen wil en dank, voel my deel van julle. Ek weet net nie of julle in staat sal wees om oor die grense te reik en vrede

te sluit met diegene wat nog maar altyd daar was, maar wat oor soveel geslagte weggedink is nie." (blz 322)

Drijfveren

U bedriefft niet alleen maar l'art pour l'art. U wil iets uitdragen. U stelt morele en impliciet politieke problemen aan de orde. Wat zijn uw drijfveren bij het schrijven?

"Mag ik beginnen met te zeggen dat je

Etienne van Heerden schreef gedichten, korte verhalen en romans, waarvan "De betoverde berg" (1986), "Casspirs en campari's" (1994) en "De stoetmeester" (1993) de bekendste zijn. Etienne van Heerden is professor in de Afrikaanse en Nederlandse letterkunde aan de Rhodes Universiteit in Grahamstad (Ooskaap).

niet te idealistisch moet zijn over de drijfveren van een kunstenaar. Ik heb recent weer eens Freuds artikel gelezen over creativiteit. Met hem moet ik erkennen dat de persoonlijke drijfveren van creatieve mensen vaak een pathologische oorzaak hebben. Daar moet ik aan toevoegen dat iedere kunstenaar die leeft in Zuid-Afrika net zo goed pathologisch zou zijn als hij of zij niet zou schrijven over de sociaal-maatschappelijke situatie in zijn of haar land. Als hij of zij zou zwijgen over het verleden of over de situatie van een samenleving in overgang en alles wat daarmee samenhangt. Het is onvermijdelijk dat schrijvers zich bemoeien met samenlevingsvragen in een land als Zuid-Afrika.

Het derde punt dat je zou kunnen noemen is de eeuwenoude spanning tussen ethiek en esthetiek. In Zuid-Afrika bereikte die spanning vooral in de jaren tachtig haar hoogtepunt. In de jaren ervoor werd aan Zuid-Afrikaanse schrijvers de vraag gesteld om geëngageerd te schrijven. Veel schrijvers zeiden toen: 'Nee, wij houden ervan om te schrijven, maar wij willen niet beperkt worden in wat wij doen.' Fén van den Hennic Aucamp, reageerde met de stelling 'Het huis van de literatuur heeft vele woningen'. In de jaren tachtig is het debat geïntensiveerd met de opkomst van het postmodernisme, en vooral van die stroming in het postmodernisme, die puur esthetisch ingesteld was en alle ethische overwegingen afwees. Vooral vanuit marxistische hoek kwam daartegen kritiek. Daarnaast ontwikkelde zich een meer betrokken vorm van postmodernisme in Zuid-Afrika.

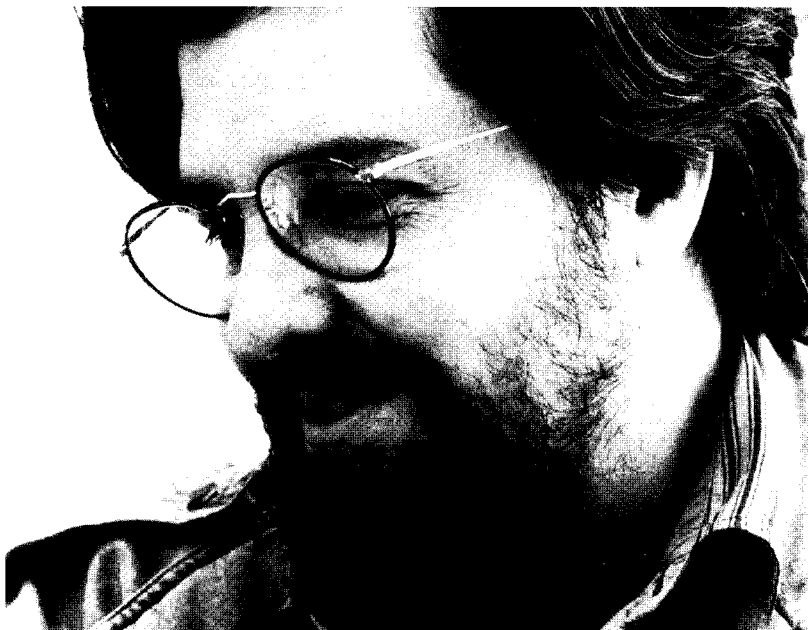
Tegen deze achtergrond zou ik zeggen dat mijn werk te plaatsen is in de nalooft van de beweging van de 'Sestigers'. Dat was een modernistische

beweging, die experimenteerde met het technisch en thematisch verleggen van de grenzen van de kunst. De Sestigers, zoals Breyten Breytenbach, André Brink, of Etienne Leroux, symboliseerden de volwassenwording van de Afrikaanstalige literatuur. Mijn generatie heeft haar wortels in de jaren zeventig, en is vooral beïnvloed door de bekende roman 'Die swerfjare van Poppie Nongena' van Elsa Joubert. Wij werken binnen het spanningsveld tussen werkelijkheid en fictie. De postmodernistische literatuur in de jaren tachtig en begin jaren negentig staat in het teken van deze spanning. Zij wordt wel aangeduid als historiografische metafiction. Al mijn romans vallen binnen die categorie. Het is zelfbewuste fictie, tegen de achtergrond van historiografisch besef. Het zijn dus geen ijdele postmodernistische spelletjes."

Grensliteratuur

Gaf de situatie in Zuid-Afrika, in de jaren zeventig en tachtig, speciaal aanleiding tot de opkomst van deze literatuurstroming?

"Mijn roman 'Casspirs en Campari's' biedt het toneel waarin de hoofdpersoon, Erwin, een roman geschreven heeft over de grensoorlog. Op een gegeven moment vertelt hij dat aan zijn ouders. Zijn vader vraagt welke grensoorlog hij bedoelt. Erwin wijst op de oorlog die de Zuid-Afrikaanse krijgsmacht voert in Namibië, dat toen nog Zuid-West Afrika genoemd werd, en Angola. Zijn moeder voert aan dat de minister toch in het parlement gezegd heeft dat de krijgsmacht daar niet vecht. Maar Erwin kan er niet omheen, de Zuid-Afrikaanse commando's zijn er echt. Het Zuid-Afrikaanse leger voerde oorlog aan de Noordgrenzen van Namibië en in Angola, maar de kranten schreven er niets over. Er was censuur.

De Zuid-Afrikaanse schrijver Etienne van Heerden.

(foto Anton Vorster)

De grensoorlog, vooral in Angola, bestond officieel niet. Zo was de situatie aan het begin van de jaren tachtig.

Een hele generatie jonge schrijvers, waar ik deel van uitmaakte, heeft in de vroege jaren tachtig boeken en korte verhalen gepubliceerd die bekend zijn geworden als 'grensliteratuur'. Wij voelden dat wij als het ware als historio-grafen moesten optreden om het escalerende geweld en de militarisering en de effecten ervan op mensen te beschrijven. Mijn generatie schrijvers werd zich bewust van de grote leugen die de Zuid-Afrikaanse gemeenschap vormde. Wij voelden dat we niet alleen zuiver experimentele kunst moesten bedrijven, niet alleen kunst omwille van de kunst, maar dat wij ook iets moesten optekenen van onze tijd. Dit was het begin van de zogeheten documentaire korte verhalen en novellen, in navolging van Elsa Loubert. Ik debuteerde in

1983 met de bundel 'My Kubaan' en schreef in 1984 de korte roman 'Om te awol'.

Ik begon mijn antwoord met de pathologische motieven van de kunstenaar, omdat ik wil waarschuwen tegen al te romantische voorstellingen. Agitprop, kunst in dienst van de politiek is ook niet ideaal. Ergens moet er een balans gevonden worden."

Welke schrijvers uit de wereldliteratuur zijn uw voorbeeld?

"Wie mijn roman 'Toorberg' (Nederlandse titel 'De betoverde berg', ThB) leest zal het duidelijk zijn dat iemand als Gabriel Garcia Marquez een grote invloed op mij gehad heeft. Wat mijn korte verhalen betreft denk ik aan de generatie meer experimentele Amerikaanse schrijvers, die een geweldige invloed hebben gehad op de Zuid-Afrikaanse literatuur. Ook Borges. Los van Zuid-Afrikaanse auteurs zou ik zeg-

gen dat ik vooral door schrijvers uit de Amerika's beïnvloed ben."

Identiteit

Zoekt u in uw romans naar een identiteit voor uzelf als Afrikaner in Zuid-Afrika?

"Ik heb problemen met de term 'Afrikaner'. Ik vind het een moeilijk hanteerbare term. Het woord heeft een politiek-ideologische lading. Het is verbonden met Afrikaner nationalisme. Ik zou kunnen zeggen dat mijn overleden vader een Afrikaner was. Maar ik zou mijzelf liever zien als een Afrikaans-talige Zuid-Afrikaan. Bij die benaming voel ik mij gemakkelijker. Mijn moeder was Engelssprekend, maar dat is niet de reden. De reden waarom ik mij er onbehaaglijk bij voel is het Afrikaner nationalisme.

Ik sprak onlangs een andere Zuid-Afrikaanse schrijver die nu op bezoek is in Nederland. Hij doceert aan het Technikon van het Kaapse schiereiland, waar het merendeel van de studenten bruin is. Hij heeft onder zijn studenten een opiniepeiling gehouden naar hun associaties bij de term 'Afrikaner'. Bij allen kwamen begrippen als 'wit', 'Afrikaanssprekend', 'politieke macht' naar voren. Dergelijke connotaties heb ik ook. Maar misschien kan ik over twintig jaar vrede hebben met die term.

De positie van de blanke Afrikaanssprekende in Zuid-Afrika is in zekere zin die van een persoon die Afrika min of meer geïnternaliseerd heeft. Meer dan hij of zij zal denken. Dikwijls denken blanken dat zij niet in Afrika thuis horen, dat zij ontheemd zijn. In de postkoloniale literatuur, waarvan mijn werk een voorbeeld is, is daarom één

van de centrale problemen 'place and displacement'. Blanke Afrikaanssprekenden zijn nu eenmaal gencigd om een ingewikkelde relatie met de grond en met Afrika aan te gaan. Wat mijzelf betreft: Europeanen die 'Toorberg' gelezen hebben, zeggen dat ik meer van Afrika geïnternaliseerd heb dan ik denk. Zij noemen het echt een boek uit Afrika. Met die mondelinge traditie, met de geesten. Wij zijn meer van Afrika dan wij eigenlijk vermoeden. Als wij al een rol hebben in Zuid-Afrika dan is het een soort dubbelpositie: iets van Europa naar Afrika te brengen en iets van Afrika naar Europa."

In uw romans wordt de rol van blanken in Zuid-Afrika nogal eens gekenmerkt door de

onderwerping van het land en de natuur. In 'Toorberg' gebruiken de patriarchen van de Moolmanfamilie de aarde. In 'Die stoetmeester' misvormt hoofdpersoon Seamus Butler de natuur met het bokkenras dat hij teelt.

"Voor de Moolman-dynastie gold in hoge mate de mythe van het wilde en lege Afrika dat mak gemaakt

moest worden. Die mythologie werd ontwikkeld in onze literatuur en onze geschiedschrijving. Dat is de mythologie van de eerste strofe van het oude volkslied 'Die stem van Suid Afrika'. Daar hoor je als het ware de krakende ossenwagens door het lege landschap trekken. Je hoort de zwepen klappen. Het is de mythologie van de blanke die Afrika komt onderwerpen en kerstenen. Ik zie mijn eigen rol heel anders. In een gedicht dat ik geschreven heb nadat ik onze familieboerderij op de betoverde berg bezocht had, zei ik: Ik heb een andere ploeg en een andere schaar en een ander Afrika. Mijn bijdrage ligt meer

**"Wij zullen eerst
meer naar ons
verleden moeten
kijken voordat wij
ons gerust thuis
kunnen voelen."**

op het vlak van bezinning op de positie van mensen. Ik zie voor mijzelf meer een culturele rol. Maar ik zou voorzichtig willen zijn om al te serieus te doen over de rol van een schrijver. Een vis speelt geen rol in het water. Hij is er gewoon. Zo is het ook met een kunstenaar in een bepaald land. Hij heeft niet een bepaalde rol of plicht. Hij is er gewoon. Maar onthoud: het water is zijn adem."

Bijdrage Afrikaanssprekenden

David Livingstone ging op ontdekkingsstocht door Afrika met de boodschap van "commerce, Christianity and civilization". Wat is dan meer in het algemeen de bijdrage van Afrikaanssprekenden aan Zuid-Afrika?

"Gisteren waren wij in Heerde, het stadje waar mijn familie oorspronkelijk vandaan komt. Wij zijn er in het museum geweest, waar oude portretten hangen van Nederlandse vrouwen en mannen. Mijn voorvaders en voormoeders zagezegd. In 1701 zijn zij in Zuid-Afrika aangekomen. Bij het kijken naar die schilderijen zei mijn vrouw tegen mij: 'Als ik die koppen zie, herken ik de typische gezichten van Afrikaners en dan weet ik: Dit is waar het allemaal begonnen is.' De nazaten van die Hollanders hebben grote schade aangericht. Kijk maar naar Hendrik Verwoerd, de 'architect van apartheid', die als jongetje van zes vanuit Nederland naar Zuid-Afrika is gekomen. Het komt nu aan op verzoening van blanke Afrikaanssprekenden met Zuid-Afrika. Vooral de meer verlichten onder hen die niet sentimenteel zijn over het verleden, die niet opnieuw willen vervallen in de fouten van vroeger, kunnen een nieuwe identiteit ontwerpen, een nieuw begin maken. Voor hen zal dat gemakkelijker zijn dan voor Engelstaligen. De Afrikaanstalige is meer thuis in Zuid-Afrika lijkt mij.

Afrikaanssprekend zijn ook de bruine mensen, die ook een soort tussenpositie innemen. Tussen zwarte Zuid-Afrikaners zoals Xhosa's of Zulu's en blanke Zuid-Afrikaners. Zij zijn zich ook sterk bewust van hun tussenpositie. Zoals de blanke Zuid-Afrikaners zich bewust zijn van hun positie tussen Afrika en Europa, zo zijn de bruine Afrikaanstaligen zich zeer bewust van hun positie tussen wit en zwart. Dat valt ook geregeld in de kranten te lezen. Ook zij zijn op zoek naar een plekje in de schaduw. Tussen haakjes: In Nederland zeggen jullie: 'Zij zoeken een plekje onder de zon.' In Afrika zeggen wij: 'Zij zoeken een plekje in de schaduw.'"

Op zoek naar wortels?

Is er een tendens in de Afrikaanstalige literatuur om op zoek te gaan naar wortels in Afrika? In 'Sandkastele', de nieuwe roman van André Brink, is Kamma/Maria de stammoeder van de familie waar het boek over verbaalt. Zij is 'inbeems'. Brink steekt trouwens compleet de draak met 'die erve van die vaad're'. Dat 'Europese' erfgoed van de vaders bestaat alleen maar uit verkrachten, oorlog voeren, jagen en drinken. Ook aan het einde van uw eigen korte verhaal 'Die gas in rondawel Wilhelmina', geschreven ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Werkgroep Kairos, komt de ontknoping dat de familie eigenlijk zogebeten kleurlingen zijn. "Ik denk niet dat die behoefte opeens buitengewoon sterk is. Wèl is de Afrikaanstalige literatuur reeds de laatste twintig jaar of meer wel degelijk bezig met de problematiek van Afrika en de verhouding tussen mens en land. Het is een poging om Afrika te vinden. Wat ik zie in de contemporaine Zuid-Afrikaanse proza is een soort Waarheidscommissie van de literatuur. Steeds meer schrijvers gaan terug naar het verleden en schrijven historiografische romans. Waarom? Wij zijn nu hier, maar

wat is er eigenlijk gebeurd? Kunnen wij vanuit het perspectief van het heden teruggaan naar vroeger? Het is bijna een obsessie, omdat het verleden zo onvoorspelbaar is in een land als Zuid-Afrika. Ik voel het in mijzelf: een verlangen om in de tijd terug te gaan teneinde vast te stellen wat er gebeurd is. Mijn nieuwe roman, die dit jaar zal verschijnen, speelt zich af in het jaar 1960. We moeten vragen stellen over wat gebeurd is. Misschien is het een soort zuiveringsproces.

Je begrijpt het misschien beter als je kijkt naar de hoeveelheid literaire werken die in Nederland verschijnen over de Tweede Wereldoorlog. Hoeveel meer reden is er niet om te schrijven over apartheid, die decennia lang geduurd heeft. Het is literatuur die erop uit is om het verleden open te maken, te ontdekken. Om identiteit te zoeken en zo misschien een plek te vinden in het nieuwe Zuid-Afrika. Wij zullen eerst meer naar ons verleden moeten kijken, voordat wij ons gerust thuis kunnen voelen. Eerst de mythes ontmaskeren, de mythes van de blanke Afrikaner, de blanke pathologie, het racisme bij wijze van godsdienst. Als een zuiveringsproces. Ook de belangstelling voor de rol van vrouwen in het verleden hangt daarmee samen, of de rol van zwarten. Iemand zou nog een prachtige roman kunnen schrijven over de rol van zwarte mensen tijdens de Boerenoorlog. Daar hebben duizenden zwarten en bruine mensen aan beide kanten aan deelgenomen. Zij het dat zij zelf niet aan de gevechten deelnamen."

Postmodernisme en waarheid?

U vertelde van de behoefte om in het verleden op zoek te gaan naar de waarheid. In postmoderne literatuur is het nu net de vraag of je de waarheid wel

kunt ontdekken. Of er *überhaupt* wel zoets is als 'de' waarheid?

"Te gemakkelijk wordt aangenomen dat het postmodernisme het bestaan van waarheid ontkent. Postmodernisme biedt een geweldig breed spectrum aan denken rondom de kwestie van kennistheorie. Een heel scala aan denkers heeft daarover geschreven. Van zeer radicalen, die alles tot tekst verklaren en zeggen dat er geen waarheid is, tot heel conservatieve postmodernisten. Mijn werk past in de theorie van de historiografische metafictie. Mag ik, om dat begrip uit te leggen, de Slag van Bloedrivier als voorbeeld nemen. (De Slag van Bloedrivier vond plaats op 16 december 1838 in het Noorden van de huidige provincie KwaZulu-Natal. De voortrekkers wisten daar de aanvallende Zulukrijgers massaal af te slachten, ThB) Die slag heeft werkelijk plaatsgevonden in de geschiedenis. Dat is de waarheid. Maar wij kunnen nooit teruggaan in de tijd om de slag opnieuw te bekijken. Wij kunnen alleen door teksten, tekeningen, kaarten, documenten, overgebleven artefacten een beeld krijgen. Wij zijn aangewezen op tekens van het verleden. Op een archeologisch of tekstueel verleden. Ik ben aanhanger van de opvatting binnen het postmodernisme dat de waarheid van het verleden echt heeft bestaan, maar dat de toegang daartoe voor ons problematisch is. Aan de andere kant zijn er extreme postmodernisten die zeggen dat alles alleen maar tekst is en niet meer. Voor hen kan een schrijver nooit op zoek gaan naar de waarheid. Hij of zij kan alleen maar nog een tekst scheppen, nog een verhaal creëren over wat mogelijk gebeurd kan zijn.

Schrijven is altijd een persoonlijke, subjectieve kijk op iets wat gebeurd is. Maar voor mij zijn sommige verhalen

nader aan de waarheid dan andere. Ik denk dat alle schrijvers er onbewust naar streven om de waarheid te achterhalen. Waarom dit in Zuid-Afrika zo belangrijk is, is omdat ons altijd één 'Waarheid' is voorgehouden: de 'meta-narratief', of het 'meesterverhaal', van apartheid. Dat is een beperkte geschiedenisopvatting van Afrikaner nationalisme, een beperkt stel mythes dat ons is voorgehouden als de waarheid van het verleden. Wij, als schrijvers van mijn generatie, willen bewust naar het verleden teruggaan en het verleden herscheppen. De postmodernistische stroming zoekt een alternatief voor het concept van meesterverhalen of 'meta-narratieven' en vooral voor het meta-narratief van apartheid. Niet door opnieuw een meta-verhaal schrijven, maar door het scheppen van kleine verhalen en deze in het grote verhaal in te schrijven. Wij hebben geen behoefte aan een nieuw meta-narratief voor Zuid-Afrika, maar moeten ons realiseren dat wij een land van vele kleine verhalen zijn, van vele kleine culturen. Er bestaat dus niet alleen het postmodernisme van de cliché-opvatting dat *anything goes*, maar er is in Zuid-Afrika ook een zeer verantwoordelijke en betrokken vorm van postmodernisme. Een soort ethisch postmodernisme. Het heeft een heel belangrijke rol gespeeld in het 'open schrijven' van de koppen van de blanken. Ik weet zeker dat wanneer je de Afrikaanstalige literatuur van de afgelopen veertig jaar weg zou nemen van het bredere culturele landschap in Zuid-Afrika, de ontwikkelingen naar liberalisering anders zouden zijn gelopen."

Nation building

Maar als ik ga kijken vanuit een politieke invalshoek, vraag ik mij onberoespelijk af: Heeft

Zuid-Afrika niet toch een groot verbaal nodig om als gemeenschap verder te komen, als basis voor nation building?

"Dat is absoluut nodig. Als ideaal staat dat voor mij vast. Maar of het realistisch is om het bewust te scheppen is een andere vraag. Wij hebben in Zuid-Afrika het idee dat wij een natie moeten bouwen. Maar wat bedoelen wij ermee? Natie komt van het Latijnse *nascere*, wat 'geboren worden' betekent. Mensen die op eendere wijze op dezelfde plek geboren worden en delen in dezelfde cultuur. De moeilijkheid in Zuid-Afrika is dat wij wonen in een land waarvan de grenzen door kolonialisten zijn aangeduid. Zij hebben strepen getrokken op de kaart, waardoor wij, net als in andere delen van Afrika, met mensen met verschillende talen en culturen in één land wonen.

De vraag is hoe je dan een natie bouwt. Cultuur gebruiken om een natie te bouwen is een problematische onderneming. Ik hoop natuurlijk op een soort gemeenschappelijke cultuur. Zonder de rituelen van nationalisme. Zonder Afrikaner nationalisme. Zonder zwart nationalisme. Maar of het mogelijk zal zijn weet ik niet. De huidige regering is bezig een soort RDP-cultuur te scheppen ('RDP' staat voor *Reconstruction and Development Programme*, het herstel en ontwikkelingsprogramma van de Zuid-Afrikaanse regering, ThB). Ik ben bang dat het een *fata morgana* zal zijn. Ik ben er nogal cynisch over. Ik vraag mij af of wij niet eerder voluit moeten gaan voor de erkenning van de verschillende culturen in Zuid-Afrika. En voor het stimuleren van alle culturen, vooral die welke een achterstand hebben omdat zij in het verleden verwaarloosd waren, zoals die van de Xhosa's, de Zulu's, de Sotho's, etc. Wij zullen mensen een gevoel van thuiszijn moeten geven. Dat is

erkenning: dat je je thuis kunt voelen. De regering moet niet investeren in de schepping van één grote nationale cultuur, maar zij moet actief beleggen in de ontwikkeling van verscheidene culturen. De lijm die ons als Zuid-Afrikaners zou moeten samenbinden moet niet cultuur zijn als een eenheidsbegrip, maar de gedachte van pluraliteit en democratische erkenning van verscheidenheid. Buitenlanders verwachten van ons de ontwikkeling van een Zuid-Afrikaanse cultuur. Ik wil enkel waarschuwen voor al te romantische voorstellingen daarvan. De roep om een 'Rainbow nation', door aartsbisschop Tutu geformuleerd, klinkt mooi vanuit het buitenland, maar moet voortdurend ontleed en geproblematiseerd worden. Het zal niet zo gemakkelijk gaan. De regering mag niet opnieuw een meta-verhaal aan de samenleving opleggen. Misschien kan er over honderd jaar sprake zijn van een ware Zuid-Afrikaanse cultuur."

"Misschien kan er over honderd jaar sprake zijn van een ware Zuid-Afrikaanse cultuur."

Zuid-Afrika. Er zijn moslims, joden, katholieken, verschillende versplinterde Afrikaanse religies. We kunnen toch niet allemaal Anglicaans worden zoals aartsbisschop Tutu? Kijk naar de talen. Wij praten Afrikaans, Zulu, Xhosa, Engels, in totaal zijn er elf ambtelijke talen. Één taal kan de lijm niet zijn. Waar we het van moeten hebben is een erkenning van pluraliteit. Ik pleit voor de weg van de erkenning van verschil-

len, zodat wij ons allemaal zullen thuisvoelen. Kijk naar Nederland. Wat iedereen gemeenschappelijk heeft is zin in lekker eten. Er zijn Surinaamse restaurants, Franse, Italiaanse, Indische, Marokkaanse, maar nergens kun je Nederlands eten. De ontwikkeling van een Zuid-Afrikaanse cultuur is een heel moeilijk begrip. Ik heb er niets tegen als het zover komt, maar praktisch zal het lang duren."

Waarde van Commissie voor Waarheid en Verzoening

Kan de Commissie voor Waarheid en Verzoening daar iets in betekenen? Zij is toch op de eerste plaats een zoektocht naar de waarheid?

"De waarde van de Waarheidscommissie ligt vooral in haar symbolische betekenis. Het is een symbolisch biechtproces. Het is een symbolische aflegging van schuld. De zittingsperiode van de Waarheidscommissie duurt maar twee jaar. Als zij alle honderden zaken zou onderzoeken, zou zij zeker dertig, veertig jaar nodig hebben. Ze kan alleen maar een beperkt aantal zaken uitzoeken en deze gebruiken als voorbeeld van absolutie, als symbool van verzoening.

Aartsbisschop Tutu speelt daarin als voorzitter van de Commissie een ontzettend belangrijke rol. Hij heeft een groot gevoel voor het belang van rituelen die zo'n emotioneel proces moeten begeleiden. Hij steekt een kaars op, er is gezang, er is de symbolische keuze van plaats: Oost-Londen, op de traditionele Oostgrens van de Kaapkolonie waar grote botsingen tussen zwart en blank hebben plaatsgevonden. Ik hoop dat de Commissie, naast de zaken die openbaar behandeld worden, ook een archief zal aanleggen waarin andere verhalen zijn opgenomen. Dat kan een prachtig monument zijn, een museum

van bezinning over de verhalen van het lijden van mensen. Waar men later ook kennis van kan nemen. Zoals in Israël bestaat voor de slachtoffers van de Holocaust. Maar ik vind het aan de andere kant ook jammer dat misdadigers gewoon vrijuit gaan."

Twee manieren van denken

In 'Casspirs en campari's' staan Erwin en Ernie tegenover elkaar. Ernie is de opportunist. Gebruikt creativiteit om dik geld mee te verdienen. Erwin is een moreel gevoelig mens. Is het niet voor niets dat hij schrijver is? Hebben schrijvers een authentieker bestaan?

"Je moet 'Casspirs en campari's' binnen de specifieke sfeer plaatsen van omgaan met scheppend vermogen in het reclamebedrijf of advertentiewezen. Bij Ernie, de typische reclameman, dient het om gedachten te verkopen en geld te verdienen. Voor Erwin dient scheppend vermogen om op zoek te gaan naar het wezen van de dingen. Ernie's waarheid is een valse waarheid. Erwin wil een authentieker soort waarheid. Tussen beide ligt een wereld van verschil in het gebruik van taal. Gisteravond was op televisie te zien hoe in New York de vroegere bezittingen van Jacky Kennedy geveild werden. Er verscheen een vrouw in beeld, die erin geslaagd was om de oorbellen van Jacky Kennedy te kopen. Zij vertelde hoe fantastisch zij het vond dat zij oorbellen zou kunnen dragen, die van Jacky Kennedy zijn geweest. Dat is het soort boodschap dat het reclamewezen ons wil doen geloven. Ik als schrijver ben veel meer geïnteresseerd in wat Jacky Kennedy voelde, wanneer zij 's avonds thuis kwam en haar oorbellen afdeed. Wat zij op dat moment met haar man besprak. Voor het reclamebedrijf vertegenwoordigen die oorbellen geld, status, bezit. Voor een schrijver zijn die

oorbellen iets heel anders. Dat is het verschil tussen twee manieren van denken, van taalgebruik."

De stem van je eigen plek

Voor welk publiek schrijft u?

"Ik schrijf voor niemand speciaal. Het zou in Zuid-Afrika ontzettend gevaarlijk zijn om je van tevoren af te vragen voor wie je schrijft. Sommige schrijvers in Zuid-Afrika worden ervan beschuldigd dat zij voor een overzees gehoor en niet voor Zuid-Afrikaners schrijven. Het is een ernstige aanklacht, die gelukkig nog niet aan mijn adres is gericht. Toch moet je gewoon proberen te luisteren naar je eigen stem, naar de stem van je eigen plek. Als ik werkelijk voor een bepaald publiek zou schrijven, zou ik het heel anders moeten aanpakken. De Engelse uitgevers van 'Toorberg' wilden dat ik opnieuw eenzelfde soort boek zou schrijven. Zij redeneerden dat mijn lezers meer van hetzelfde zouden willen, en niet ineens een boek als 'Casspirs en Campari's'. Als ik hen had gevolgd, zou het mij vast beter zijn gegaan dan nu. Maar dat wilde ik niet. Ik vind dat ik mijzelf als kunstenaar serieus moet nemen en nieuwe vormen of stijlen moet ontdekken."

Geen leescultuur

Wat is de positie van literatuur in de Zuid-Afrikaanse samenleving?

"In de Oostkaap, waar ik woon, een grote provincie, kan je mijn boeken vrijwel nergens kopen. Lezers die bij mij op bezoek komen en in de buurt één van mijn boeken willen kopen, in mijn woonplaats Grahamstad, in Port Elisabeth, in Oost-London, zullen tevergeefs zoeken. Terwijl hier in Utrecht in bijna elke boekwinkel mijn boeken te vinden zijn. Dat is voor mij een vreemde ontdekking hoor. Hoe komt

dat? De mensen in Zuid-Afrika lezen niet. Ik ken een zeer knappe advocaat in Grahamstad, die pocht dat hij zijn laatste boek gelezen heeft toen hij nog aan de universiteit studeerde. Onder de gegoede mensen is geen leescultuur. Voor de minder gegoede mensen zijn boeken gewoon te duur en zijn er geen goede bibliotheken in de *townships*. Daar is ook geen boekencultuur. We zijn dan ook in Afrika."

Het Afrikaans is een kleiner taalgebied dan het Nederlands, hoe kan het dan toch nog steeds betaalbaar zijn om boeken uit te geven?

"Het publiek dat wèl leest vormt een klein, maar zeer actief en trouw groepje. In elk dorp en elke stad is er wel een leeskring. Bijna altijd bestaande uit dames.

De lezers in Zuid-Afrika zijn merendeels vrouwen. Zij kopen de Afrikaans-talige literatuur. Mannen lezen niet. Lezen wordt gezien als het afleggen van *machismo*. Elk jaar in oktober is er in Welkom een grote bijeenkomst van al de landelijke lezerskringen. Dan zijn daar zeshonderd vrouwen, die ieder een leeskring van zo'n tien vrouwen vertegenwoordigen."

Afrikaans heeft sterke toekomst

Heeft het Afrikaans toekomst nu het niet meer die bevoorrechte positie inneemt in Zuid-Afrika, maar één van de vele talen is geworden?

"Constitutioneel rechter Albie Sachs zei verleden week tijdens een spreekbeurt (dit vraaggesprek werd eind april 1996 gehouden, red) in Amsterdam dat het voor veel Engelstaligen vanzelfsprekend lijkt om te denken: *'English is the air we breathe.'* Zo moeten we niet praten

over de talensituatie in Zuid-Afrika. Voor een Xhosa in Umtata is het Xhosa *'the air that he or she breathes'*. We moeten er aan leren wennen dat alle elf talen een plek hebben in Zuid-Afrika. Het alternatief is dat de overheersing van het Afrikaans wordt vervangen door die van het Engels. Nelson Mandela zegt dat hij het Afrikaans respecteert. Maar hij moet niet slechts als een soort

geruststellende Jezus-figuur optreden. De regering moet in de praktijk bewijzen dat alle talen, waaronder het Afrikaans, erkenning genieten. Engels zal de contacttaal zijn, dat is onafwendbaar. En we moeten ook dankbaar zijn dat wij Engels hebben. Maar ik voel niets voor een regeringsbeleid dat

praktisch neerkomt op de invoering van het Engels als overheersende taal, die de andere wegdrukt.

In een situatie waarin alle elf Zuid-Afrikaanse talen werkelijk erkend en gerespecteerd worden, twijfel ik niet aan de kracht van het Afrikaans. Er is langzaam maar zeker een generatie in opkomst van zwarte Afrikaanstalige schrijvers, zoals de nieuwe roman van de A.H.M. Scholtz, getiteld *'Vatmaar'*. Dat is de eerste dikke Afrikaanstalige roman van een bruine schrijver. Er zijn jonge schrijvers die prachtige romans, verhalen en dichtbundels in het Afrikaans schrijven. Daar ligt voor mij de toekomst van het Afrikaans. Dus hoewel Afrikaans formeel zijn bevoorrechte positie heeft verloren – soms misschien teveel –, alhoewel Xhosa, Zulu en Sotho niet genoeg voorrechten kunnen krijgen, en alhoewel Engels te-

"De waarde van de Waarheidcommissie ligt vooral in haar symbolische betekenis. Het is een symbolisch biechtproces."

veel gebruikt wordt, heeft het Afrikaans een sterke toekomst. Maar op een andere manier dan vroeger."

Relatie Nederland-Zuid-Afrika

Hoe ziet u de relatie tussen het Nederlands en het Afrikaans? En, in dit verband, de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika?

"De literatuurgeschiedenis van het Nederlands is grotendeels ook de literatuurgeschiedenis van het Afrikaans. De Tachtigers horen niet alleen bij het Nederlandse literaire verleden, maar ook bij het onze. De Tachtigers in Nederland hebben een geweldige invloed gehad op de Dertigers in Zuid-Afrika, zoals Van Wyk Louw. W.F. Hermans heeft een grote invloed gehad op het Afrikaanstalige proza. Iemand als Lucebert heeft de poëzie van Breyten Breytenbach absoluut mogelijk gemaakt. Ook in taalkundig opzicht reiken het Afrikaans en het moderne Nederlands terug tot het Nederlands van de zeventiende eeuw. Er zijn dus literaire en taalkundige gemeenschappelijkheden. In wetenschappelijk opzicht kan ik geen enkel bezwaar zien waarom er geen sprake zou kunnen zijn van sterke samenwerkingsverbanden, uitwisseling van studenten, of zelfs de herinstelling van een leerstoel Afrikaanse taal en letterkunde, zoals die welke N.P. van Wyk Louw destijds in Amsterdam bekleed heeft. Het zou echter te idealistisch zijn om te verwachten dat Afrikaanstalige boeken in Nederland veel gelezen gaan worden, of andersom. Misschien is het voor Nederlanders nog iets moeilijker om Afrikaans te lezen dan het voor Afrikaanstaligen is om Nederlandse boeken te lezen. Dat is een belemmering. Maar in wetenschappelijk opzicht, in de taal- en literatuurstudie als zodanig, is er een groeiende belangstelling.

Maar je moet oppassen voor het woord 'stamverwantschap', dat net als het begrip 'Afrikaner' een geladen term is. Als het gaat om culturele betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika, zal je je moeten realiseren dat het gaat om relaties tussen landen. Dan zou het heel vreemd zijn als het land Nederland alleen de groep Afrikaanstaligen en hun culturele situatie zou voortrekken. Dat is een ander niveau dan de wetenschappelijke samenwerking. Dan moeten de betrekkingen uitgebreid worden naar alle talen en culturen. Als koningin Beatrix Zuid-Afrika gaat bezoeken zal zij dit moeten doen vanuit erkenning van alle culturen. Want dat is Zuid-Afrika."

Drs Th.B.F.M. Brinkel is stafmedewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.